

kíván ösztönözni. Adósságunk e területen is nagy, a magyar irodalomtudományak is sokat kell még tennie azért, hogy ez a nagy magyar (horvát, len-

gyel, sziléziai, európai) humanista elfoglalhassa méltó helyét a nemzetközi tudományosság ranglistáján.

Szabó András

BERZSENYI DÁNIEL ÉS KÖLCSEY FERENC ÖSSZES VERSEI

Az utószót írta és sajtó alá rendezte Mezei Márta. Budapest, Unikornis Kiadó, 1994. 303 l. (A Magyar Költészet Kincsestára 22.)

BERZSENYI DÁNIEL MŰVEI

A szöveggondozás, az utószó és a jegyzetek Orosz László munkája. Budapest, Századvég Kiadó, 1994. 628 l. (Századvég Klasszikusok)

A tájékozatlan szemlélő 1994-ben könnyen azt hihette volna, hogy Berzsenyi-évforduló van (egyébként csakugyan: épp 218 éve született a költő), látva verseinek szinte egyidejűleg megjelent két kiadását. Ráadásul ezek a gyűjtemények a ma talán legigényesebb két sorozatban jelentek meg, A Magyar Költészet Kincsestárában, illetve a Századvég Klasszikusok között. Az előbbi Berzsenyi és Kölcsey verseit közli, az utóbbi Berzsenyi összes műveit tartalmazza. A továbbiakban ennek a két kiadásnak csak azzal a – kisebbik – részével (Berzsenyi verseivel) kívánunk foglalkozni, amely tehát mindkét kötetben megtalálható.

Ha csak kinyitjuk a könyveket, rögtön szembeötlik a két kiadás koncepciójának eltérő volta, a legnagyobb különbség: a *versek különböző sorrendje*. Orosz László – aki már nem először adja ki Berzsenyit – híven saját gyakorlatához, most is a kritikai kiadás által felállított időrendben közli a verseket, míg Mezei Márta – az 1961-ben megjelent Magyar Klasszikusok-beli kötet elrendezését követve – meghagyja azt a sorrendet, amely lényegében Berzsenyi saját kötetkompozíciójával azonos. Nem fölösleges megjegyezni, hogy 1961-ben még nem állt rendelkezésre Merényi Oszkár újabb kritikai kiadása, tehát a verseket akkor sajtó alá rendező Mayer Erika részéről akár természetesnek is

tarthatjuk, hogy megőrizte a kötet hagyományos összeállítását. Ezzel szemben ma gesztusértékű, sőt, mi több, jelentőségteljes *tett*, hogy Mezei Márta elvetve a Merényi-féle kritikai kiadás annyiszor kifogásolt, oly bizonytalan és nemritkán hovatovább teljesen fiktív időrendjét, visszatért az eredeti sorrendhez.

(Berzsenyi kötetkompozíciójáról valójában „csak” az első négy könyvvel kapcsolatban beszélhetünk: ez a versek 1816-ben megjelent második kiadásának sorrendje. Az első három könyv elrendezése magától Berzsenyitől, a negyedik a szöveget kiadó Helmezy Mihálytól származik.)

Tulajdonképpen már Merényi kritikai kiadásában is merőben indokolatlan volt időrend felállításával kísérletezni, hiszen – Merényi által is többször elismerten – oly kevés az objektív adat, hogy gyakorlatilag bármilyen részletes kronológia eleve csak hipotetikus lehet. Éppen ilyen esetekben tesz engedményt *A magyar klasszikusok kritikai kiadásának szabályzata*, mely szerint „Bizonytalan időrend esetében nem kell az író által kialakított ciklusok, kötetek rendjét megbontani” (III. 4.).

Ráadásul az *Összes művek* 1936-os kiadásában maga Merényi is elismeri, hogy a versek Berzsenyitől származó elrendezése „annak a kornak egyik leg szebb kötetkompozíciója” (589.).

De nem Merényi – köztudomásúlag kritikával kezelendő – munkáját kívánjuk itt bírálni, ezt már idejekorán megtette Szajbély Mihály (ItK 1981. 478. skk.). Inkább afölötti értetlenségünknek szeretnénk hangot adni, hogy Orosz László miért áldozza fel – kiadói gyakorlatában már nem is először – Berzsenyi saját kötetkompozícióját holmi fiktív kronológiák kedvéért. Miért követi a kritikai kiadás sorrendjét, amikor például a helyesírást modernizálja? Az időrendben való közlés létjogosultsága még akkor is roppant kérdéses volna, ha pontos, biztos és elfogadott időrendről volna szó. A szerző kötetkompozíciója ugyanis olyan része a teljes műnek, melynek megbontásával a mű egésze is megsérül. A kötet kompozícióját nem merő szeszély szüli, és nem egyetlen alkalomra szól. Képzeljük el, hogy például Ady esetében mit jelentene az időrendet követő közlés! Felbontani az *Új verseket*, felszámolni a *Vér és aranyt*, szétdobálni ciklusokat! Mintha egy szimfóniát szólamonként kellene végighallgatnunk.

Vagy: vajon kétezer év alatt miért nem jutott Horatius kiadóinak eszébe, hogy időrendben adják ki verseit (nem mintha nem törekednének folyvást annak az időrendnek a megállapítására)? De hát hogyan is nézne ki a *Maecenas atavis...*, a köztudomásúlag *legutoljára* írt ajánlás máshol, mint az első könyv élén?

Egyszóval: egy dolog a tudomány céljait szolgáló kritikai kiadás, mint elemti *nyersanyag* a kutatáshoz, és más dolog a költő verseskötete, amely *maga a mű* (és ennek – úgy, ahogy van! – kell, hogy jobb megértését szolgálja a kutatás is).

Ezért különösen fontos tehát, hogy Mezei Márta jóvoltából Merényi kritikai, és Orosz László ezen alapuló népszerű kiadásai után ismét abban a sorrendben olvashatjuk Berzsenyi verseit, ahogy azt a költő megtervezte. Hogy kiadását mégsem mondhatjuk tökéle-

tesnek, az a versek szövegének talán túlságosan nagyvonalú kezelésén múlt.

Berzsenyi helyesírása, különösen a központosítás terén meglehetősen szeszélyes, a kritikai kiadás is gyakran pontatlan. Orosz László a modern norma jegyében egységesíti a szöveget, olyan következetességgel ruházva fel ezzel a költőt, amely nem sajátja. Mezei Márta ellenben gyakran meghagyja Berzsenyi sajátos, például nagybetűvel írt szóalakjait (Nemzet, Magyar, Herceg, Nemes), azonban nem elég következetesen. A *Hg. Eszterházy Miklóshoz* írt óda első sorában például meghagyja a nagy kezdőbetűt, a harmadikban azonban kicsivel írja a Berzsenyinél mindkét helyen „Magyar” formában szereplő szót. (Pedig ennek a szónak a használata elég világos: ha melléknév, kisbetűvel, ha főnév, naggyal írja a költő – vagy legalábbis az életében megjelent utolsó kiadásban így szerepel.) Vagy például *A pesti magyar társasághoz* 83. sorában még a helyes „Barátim” alak szerepel, de a következő vers, a *Döbrentei Gáborhoz* 77. sorában már kisbetűvel van írva a Berzsenyinél mindkét helyen nagybetűsen szereplő szó. Az olvashatóságnak és az értelemnek az ilyesmi talán nem megy a rovására, de az egyébként elég szeszélyes helyesírású Berzsenyi itt következetes volt, és egyébként is más dolog a költő következetlensége, és más a kiadóé.

Fájdalmasabb azonban ennél néhány olyan romlás a szövegben, ahol a nem oda való konjektúra talán csak a nyomda ördögének lelkén szárad, mégsem lehet szó nélkül elmenni mellettük. Semmiképp sem lett volna szabad például olyasminek a szövegben maradnia, mint a „hires ernityd” (*Osztályrészem* 28. sor), a „hives” helyett, mint az „égi dísz” (*Kazinczy Ferenchez* 42.) a „régi dísz” helyett, vagy mint az értelmetlen „Ened” (*A szerelemhez* 3.) az „Eged” helyett.

A súlyos hibákon belül a mintegy tucatnyi prozódiai jellegű elírás önálló csoportot képez. Ezek általában is megnehezítik az olvasást, olyan költő verseiben előfordulva pedig, aki kortársaihoz képest oly kevés licenciával élt, különösképpen sajnálatosak.

A kötet szövegében „keblemben” áll a helyes „kebelemben” helyett (*Egy szilaj leánykához* 1.), „gerjedelmeim” a „gerjedelmim” helyett (*Az örömhöz* 14.), „akinek” a „kinek” helyett (*Keszthely* 20.), „Cherub” a „Cherubim” helyett (*A felkölt nemességhez* [1805] 2.), „a Saturnust” a helyes „s Saturnust” helyett (*Hymnus Keszthely isteneihez* 60.) stb. stb. Feltűnik a *Horác* egy jelzőjének *lectio faciliiorja* is, amely lassan polgárjogot nyer a Berzsenyi-kiadásokban: a szimpla „balzsamos” Berzsenyi „balzsamomos” kenete helyett (amely a görög eredetű latin balsamumból lett magyar balzsamom továbbképzett alakja).

Összegzésül elmondható, hogy Berzsenyi verseinek olyan gyűjteményét kaphattuk kezünkbe, mely a költő saját sorrendjének érvényesítésével felette áll az utóbbi évtizedek kiadásainak, a szöveggondozás következetlenségei és a hanyag korrektúra miatt azonban az egyes versek szövege általában megbízhatóbb formában olvasható az Orosz László által sajtó alá rendezett kötetekben.

Orosz László – azokat a pontokat kivéve, ahol a prozódia ezt nem engedi meg – tulajdonképpen a mai helyesíráshoz igazította a versek szövegét, bár kiadásának utószavában ezt csak a prózai művekre vonatkozóan mondja ki. Ez a művelet talán fölösleges volt, de – a nagyközönségnek szánt, nem tudományos jellegű kiadásról lévén szó – esetleges prozódiai hibáknál mindenesetre kisebb jelentőségű. Amint utaltunk rá, a kiadó így következetesebbé teszi Berzsenyi helyesírását annál, amilyen valójában volt, de ez alkalmasint a klasszikusok közös végzete.

A kiadás legnagyobb hibája az, ami Mezei Mártáéna legnagyobb érdeme, és amiről fentebb már részletesen beszéltünk: a versek sorrendjének megállapítása. Még egyszer: kár a kritikai kiadás kronológiáját erőltetni, mert bizonytalan; és egyáltalán, népszerű kiadásban *eleve* helytelen az időrendi közlés, mert az *nem a költő fejlődését*, hanem a *költő művét* tartozik bemutatni.

Az előbb megbízhatóbbnak mondtuk a versek Orosz László-féle szövegét. Ez alól azonban van egy pregnáns kivétel, Berzsenyi utolsó verse. Orosz László már nem először fogadja el Weöres Sándor korrektúráját (*Három veréb hat szemmel*, Bp., 1982. II. 298., 301.), már a Magyar Remekírók – sajnálatosan torzóban maradt – sorozatában megjelent kiadásában is az alapján közölte a verset (*Berzsenyi Dániel művei – Kis János Emlékezései*, 1985).

Weöres Sándor – Orosz László által elfogadott – szövegjavításával így fest *A poézis hajdan és most* első két versszaka:

„Halljuk, miket mond a lekötött kalóz:
Tündér változatok műhelye a világ,
Mind a poesis bájalakja;
Ámde csak egy az igaz, nagy és jó,

Melynek mosolygó jelicime lett a szép,
Hogy mint a szerelem játszi gyönyör
kezén

Folytassa titkon a teremtés
Műve örök folyamát gyönyörrel.”

Weöres Sándor javítása abban áll, hogy „öröklődő sajtóhibának” minősítve a szöveghagyományban egyértelműen „Mint” formában szereplő szót (3. sor) „Mind”-re, az 5. sor hasonlóan egyértelmű „Melyek”-jét pedig „Melynek”-re cseréli.

A javításnak nincs semmilyen szövegtörténeti alapja és amellet fölösleges is, mivel a mondat az eredeti formában is tökéletesen érthető (Orosz László szövegét visszajavítva):

„Halljuk, miket mond a lekötött kalóz:
Tündér változatok műhelye a világ,
Mint a poézis bájalakja:
Ámde csak egy az igaz, nagy és jó,

Melyek mosolygó jelicime lett a szép”

...
Azaz Berzsenyi egyrészt a „Mint” szóval a poézis bájalakját hasonlítja a világhoz, másodszer pedig azt mondja, hogy az igaznak, nagynek és jónak jelicime lett a szép (azaz a szépséget az igazság, a nagyság és a jóság koegzisztenciájaként definiálja). A javasolt változat nemcsak merőben indokolatlan és felesleges, de erőtlenebb is ennél: elfogadásához nyilván Weöres Sándor hatalmas – a szöveg hagyomány súlyával azonban *ab ovo* összemérhetetlen – tekintélye jelentette a fedezetet.

Orosz László kiadását bőséges, gazdag jegyzetapparátus, név- és szómagyarázatok egészítik ki. A görög nevek olykor pontatlan átírásán kívül csak a *váz* szó hibás vagy legalábbis hiányos magyarázata érdemel szót: „rém, torzkép”. Borzsák István néhány sorban kiemertőleg tárja fel a szó mélységeit etimológiai alapú értelmezésében (*Dragma*, Bp., 1994. 329–330.), a szó igen korai időkre visszamenő „*madárijesztő*” je-

lentéséből kiindulva, rámutatva, hogy az voltaképp csupán „*fölöltöztetett, felcícomázott „üres(fejú és -szívű) emberformájú figura*”. (Hogy a szó alapjelentése Berzsenyi korában is „*madárijesztő*” volt, a kortárs Csokonait idézzük: „*próbáltabb varjú vagyok én, mintsem egy váztól elszaladjak.*” *Gerson*, 5. jelenés, Kardos 4. megszólalása.) A „*rút sybarita váz*” szókapcsolattal tehát Borzsák szerint sokkal inkább afféle „*Kárpáthy Abellinót*” kívánt felidézni Berzsenyi, mintsem valamilyen bizonytalan „*rémet*” vagy „*torzképet*”.

A fenti kifogások azonban alapvetően nem vonnak le Orosz László kiadói érdemeiből, mint ahogy ezek az érdemek sem tudják maradéktalanul feledtetni a versek nem megfelelő sorrendjét. Mezei Márta munkájának mások az erősségei és mások a gyengéi, márcsak ezért is nehéz lenne megmondani, melyik a jobb kiadás. Orosz László pontosabb formában, Mezei Márta pontosabb (azaz: *a* pontos) sorrendben közli a verseket, ezért aki hüebb képet kíván Berzsenyiről, annak – végső soron: sajnos – mindkét könyvet használnia kell.

Kőríz Imre

DEBRECZENI ATTILA: CSOKONAI, AZ ÚJRAKEZDÉSEK KÖLTŐJE

Debrecen, Csokonai Könyvtár, 1993. 272 l. (Bibliotheca Studiorum Litterarium 1.)

A költőről szóló szakirodalom eredményei, a kritikai kiadás munkálatai ösztönözték e könyv szerzőjét arra, hogy Csokonai pályájának, költői tevékenységének néhány főbb vonását új szemszögből vizsgálja. E vizsgálódási módszer lényege a világkép-elemzés, tehát azoknak az erkölcsi, filozófiai mozzanatoknak a feltárása, amelyek a költői életmű tengelyében állanak, s melyek egyként jellemzik a költő életfelfogását, eszményeit, s ezen keresztül költői témáit, azok jellegét, az őt foglal-

koztató nagy kérdésekre adott válaszokat. Tudvalévő, hogy a világkép-elemzés akkor vezet eredményre, ha az azt alakító tényezőket a kutató nem pusztán valamiféle rendszerbe foglalja, hanem kitapintja sajátágosan alakuló összefüggéseit, az egyes elemek kölcsönhatásait, azt a dinamikát, mely életszerű közegben befolyásolja a költői életműben megnyilvánuló világkép szükségzerű módosulását.

A kötet alcíme: *A felvilágosult szemléletmód fordulata az életműben*. Csokonai